

Zum Gedenken an Paula Bermann

Zum Gedenken an
Paula Bermann

Paula Bermann verbrachte ihre Kindheit und Jugend in Kusel
und starb im KZ Bergen-Belsen.

„Die entgleiste Welt“
Lesung aus dem Tagebuch der Paula Bermann
Herausgeberin von Paula Bermann und zu Gast in der Heidestr. 8 in Grünstadt.
Koblenz: Mitglied Anneliese von Paula Bermann lesen aus dem Tagebuch und erinnern an sie.

12.05.2019 um 19.00 Uhr
im Katharina von Bora – Haus, 2. OG, Kusel

Stolperstein für Paula Bermann
Zur Erinnerung an die jüdische Mutter Paula Bermann wird in einer kleinen
Bachstraße vor dem Elternhaus ein Stolperstein verlegt.

Mitwirkende: Anneliese von Paula Bermann
Ul. Nagel (Stiftungsgeschäftsinhaberin)
Dr. L. Zuckertoch (Vorsitzende der Jüdischen Kulturgemeinde)
Schüler*innen der Heidestraße für die jüdische Kultur Kusel

13.05.2019 um 10.30 Uhr
Gartenstr. 8, Kusel
(Haus oberhalb der KSK)

www.kusel.de/stolperstein.php?ID=0022

Arbeitskreis „Frieden, Gerechtigkeit und Bewahrung der Schöpfung“
Kontakt: Erwig, Jugendzentrum Kusel • Telefon: (04221) 8228 • Mail: aj.kusel@online.de

Paula Bermann ~ Deze ontspoorde wereld. Oorlogsdagboek. Amsterdam 1940-Jutphaas 1944

9 september 1943

‘Mijn Inge, wat zal ze blij zijn, ach, konden we maar allemaal bij elkaar zijn. Maar we moeten dubbel voorzichtig zijn, want de wa-mannen voelen dat ze aan de verliezende hand zijn, en de Grüne Polizei zal harder optreden dan ooit. Hans blijft veel binnen. Hij kookt zelf, schrijft hij, en dat gaat hem goed af, hij studeert.

Sonja weet niet wat ze wil. Ze is vandaag bijzonder nerveus, ongeduldig. Ik begrijp dat en toch moet ik vaak streng zijn, en zij begrijpt dat niet. Haar opvattingen zijn veranderd, en ik ben en blijf een ouderwetse vrouw met te veel plichts- en eergevoel, kuisheidszin. Dat begrijpen

de jongelui niet, ze leven in een ontspoorde wereld.'

Van 1940 tot 1944 houdt de Duits-Joodse Paula Bermann een dagboek bij. Een verslag van de eerste oorlogsjaren in Amsterdam en van de onderduikperiode later in Jutphaas.

Niet alleen de zorg over het lot van haar kinderen, Inge, Hans en Sonja, maken het dagboek beklemmend. Ook beschrijft zij de steeds ingrijpender gevolgen van de Duitse maatregelen om het Joodse deel van de bevolking te isoleren. Daarnaast staat ze stil bij die dubbele identiteit. Duitse voor de Nederlanders, Joodse voor de Duitsers.

Maar ook is het een heel persoonlijk dagboek. Paula Bermann klaagt over het sombere karakter van haar echtgenoot, moppert over het gedrag van haar kinderen en zij voelt zich vaak onbegrepen.

Tegelijkertijd is zij de moeder die ontroerend haar jongste dochter, Sonja, als een dromerig, leergierig meisje beschrijft, die trots is op haar zoon Hans die medicijnen studeert en die de opstandige Inge een pluim geeft voor haar moed.

Het verhaal van een moeder met opgroeiende kinderen in een ontspoorde wereld.

17 februari 1943

'Ach, de kinderen, als ik die niet zou hebben. Wat verlang ik naar de dood. Ikzelf ben op alles voorbereid, geloof niet dat we de dans ontspringen als het nog lang duurt, maar de kinderen.'

Hoe verder je leest, hoe aangrijpender het dagboek. Al flakkert er zo nu en dan nog een vonkje hoop, de dodendans is niet te ontlopen.

19 maart 1944

De laatste woorden van het dagboek:

'O hart, houd uit!'

Op 27 januari 1945 overlijdt Paula Bermann in Bergen Belsen.

Vandaag zien we de mistige contouren van een nieuwe ontsporing aan de horizon. De eerste wagons worden weer op de rails gezet.

Het dagboek van Paula Bermann is meer dan een getuigenis van een bittere periode uit onze geschiedenis, het is ook een waarschuwing. Een waarschuwing voor de gevolgen van een wereld die ontspoot.

—

Paula Bermann, Deze ontspoorde wereld.

Woord vooraf: Arnon Grunberg
Bezorgd door Elma Drayer
Vertaald door Johan H. Winkelman
320 pagina's met illustraties
Euro 22,50
Paperback met flappen
ISBN 978 94 600 3879 2
E-book: ISBN 978946003917 1

---

6 mei 1942

Weer een vreselijke week achter de rug. Vorige week woensdag stond 's avonds het alarmerende bericht in de krant dat wij Joden vanaf zondag allemaal met de davidster (geel) op straat moeten lopen. Getekend dus. Het trof ons als een bliksemschicht, vooral de kinderen. Ik pas me direct aan, wil door mijn gelaten houding de kinderen moed geven, want van de nazi's verwacht ik alles - zelfs vandaag of morgen een pogrom. Hans was direct woest, wilde in de eerste opwinding domme dingen doen, maar na rijp beraad, waarbij hij zijn koele zakelijke verstand liet werken, kwam hij zelf tot het inzicht dat je niets kunt afdwingen bij dit schrikbewind. Je moet bukken voor deze tirannie, of je wilt of niet. Tegenstand is zinloos, alleen de dood loert op je en daarom moet je je schikken in je lot. Je bent vogelvrij en gevangen.

Paula Bermann ~ Deze ontspoorde wereld - 29 augustus 1941

Voor ons is het een ongelukkige tijd. De laatste weken blijven de verontrustende berichten komen, iedere dag brengt een nieuwe catastrofe. Eerst het geld, nu moet ook het huizenbezit worden opgegeven, en gisteravond kregen we van het stadhuis de mededeling dat Sonja vanaf 1 september niet meer naar het lyceum mag. Er worden scholen met Joodse leraren gevormd, alle

Joodse kinderen moeten daarheen. Ik huilde en mijn dienstmeisje, dat zo op Sonja is gesteld, barstte in snikken uit, zo'n verdriet had ze ervan. Het arme kind, ze hing zo aan de school, had zoveel vriendinnen, leerde zo graag en goed en nu moet ze haar beste vriendin Elsje missen. Wat een geluk dat Inge het eindexamen achter de rug heeft, en wat zal er met Hans gebeuren? Zal hij verder mogen studeren? Ik koester weinig hoop en denk van niet. Een volle Jood moet worden vernietigd.

Het onderduikadres in Jutphaas

Een verrassende wending in de speurtocht naar het onderduikadres van Paula Bermann. Eerder melden we dat Coen van Es en Paula Bermann op de Julianaweg 377 in Jutphaas waren ondergedoken. Dankzij het speurwerk van Wout Spies is nu duidelijk dat de familie Kooij, bij wie zij ondergedoken waren, in juni 1941 naar *Constant Erzaijstraat 39* is verhuisd. Deze

straat loopt parallel aan de Julianaweg. Dit nieuwe adres past ook beter bij het vrije uitzicht op de polders van Hoograven, zoals beschreven in het dagboek.

Evangelischer Kirchenbote ~ In den Niederlanden untergetaucht

Auch ihr Versteck wurde verraten, die Familie deportiert: Paula Bermann. Foto: Verlag

Paula Bermann und Anne Frank verbindet manches: Mehr als Tagebücher und der Tod in Bergen-Belsen

Der Name von Paulina van Es-Bermann findet sich auf einer Liste mit weiteren 102000 Namen von Juden aus den Niederlanden, die der Judenverfolgung zum

Opfer fielen. Auch Anne Frank, das jüdische Mädchen aus Frankfurt, dessen weltweit verbreiteten Tagebuchaufzeichnungen aus dem Hinterhaus der Amsterdamer Prinsengracht sie zum Sinnbild für die Millionen jüdischen Opfer des Nationalsozialismus werden ließ, ist dort aufgenommen: im 42 Bände umfassenden Gedenkbuch für die niederländischen Opfer des Zweiten Weltkriegs.

Paula Bermann und Anne Frank verbindet manches. Beide Frauen stammen aus Deutschland, beider Familien sind während der deutschen Besatzung der Niederlande untergetaucht, die Verstecke wurden verraten, die Familien deportiert. Beide haben Tagebuch geführt. Im Abstand von wenigen Wochen finden Paula und Anne 1945 den Tod im Konzentrationslager Bergen-Belsen. Paula Bermann starb mit 49 Jahren, Anne Frank, die in diesem Jahr 90 Jahre würde, wurde gerade 15 Jahre alt.

Mehr als 70 Jahre nach Kriegsende ist in den Niederlanden kürzlich das Tagebuch der im westpfälzischen Konken geborenen Jüdin Paula Bermann veröffentlicht worden. Die Aufzeichnungen über die Kriegsjahre 1940 bis 1944 tragen den Titel „Deze ontspoorde wereld“ (Diese entgleiste Welt). Fast vier Jahre notiert sie darin Empfindungen, Erlebnisse, Ängste und Hoffnungen, die sie in den bedrückenden Kriegsjahren bewegen. Sie macht nicht jeden Tag Eintragungen, manchmal liegen Wochen zwischen den Einträgen. Im März 1944 werden die Bermanns und Tochter Inge verhaftet und nach Bergen-Belsen deportiert. Wenige Wochen vor der Befreiung des Konzentrationslagers sterben die Eheleute Paula und Coen, ihre Kinder Hans, Inge und Sonja überleben.

Weiterlesen: <http://www.evangelischer-kirchenbote.de/in-den-niederlanden-untergetaucht/>